

Elementi fantastike i gotike u djelima Edgara Allana Poea

Eškutić, Patricija

Undergraduate thesis / Završni rad

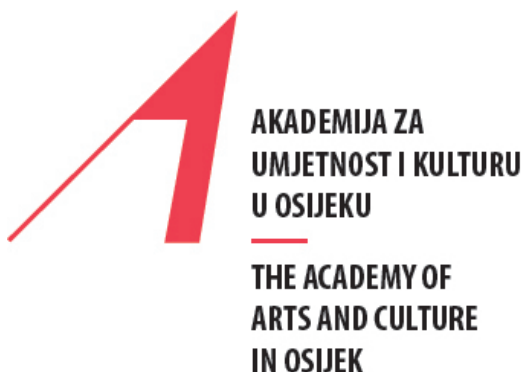
2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Academy of Arts and Culture in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:251:221358>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-22**



Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Arts and Culture in Osijek](#)



SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU

ODSJEK ZA KULTURU

SVEUČILIŠNI PREDDIPLOMSKI STUDIJ MEDIJSKE KULTURE

PATRICIJA EŠKUTIĆ

**ELEMENTI FANTASTIKE I GOTIKE U
DJELIMA EDGARA ALLANA POEA**

ZAVRŠNI RAD

MENTORICA:

doc. dr. sc. Tatjana Ileš

Osijek, 2019.

SAŽETAK

U ovom završnom radu razmotrit će se na koji je način Edgar Allan Poe svoja djela upotpunio fantastičnim i gotičkim elementima. Za analizu je odabrano jedanaest primjera, Poeovih kratkih priča, novela i pjesama. Izabrani primjeri, odnosno njihova analiza pokazat će na koji je način E. A. Poe dionik razdoblja romantizma, odnosno one romantičarske poetike koja u svojim literarnim realizacijama koristi elemente gotike i fantastike.

Ključne riječi: gotika, fantastika, romantizam, Edgar Allan Poe

ABSTRACT

This final paper will discuss how Edgar Allan Poe complemented his works with fantastic and gothic elements. Eleven examples were selected for analysis, Poe's short stories, novellas and poems. The selected examples, that is, their analysis, will show how E.A. Poe is a representative of the period of Romanticism, that is, of Romantic poetics, which uses elements of Gothic and Fantasy Fiction in its literary realizations.

Keywords: Gothic, Fantasy Fiction, Romanticism, Edgar Allan Poe

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja _____ potvrđujem da je moj _____ rad
pod naslovom _____

diplomski/završni

te mentorstvom _____

rezultat isključivo mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog/diplomskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranog rada pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog/diplomskog rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Osijeku _____

Potpis

SADRŽAJ

1. UVOD	5
2. ROMANTIZAM.....	6
3. FANTASTIČNA KNJIŽEVNOST.....	7
3.1. PRIRODA FANTASTIČNOG – FANTASTIČNO I NATPRIRODNO.....	7
3.2. FANTASTIČNO I DVOSMISLENO.....	8
3.3. FANTASTIKA – KNJIŽEVNI ŽANR ILI ESTETSKA KATEGORIJA.....	8
3.4. FANTASTIČNI MOTIVI.....	9
4. GOTIČKA KNJIŽEVNOST.....	10
5. EDGAR ALLAN POE.....	11
5.1. OBILJEŽJA EDGAR ALLAN POEOVE POEZIJE I PROZE.....	13
6. CRNI MAČAK.....	13
7. WILLIAM WILSON.....	16
8. PAD KUĆE USHER.....	17
9. LIGEJA.....	19
10. KRABULJA CRVENE SMRTI.....	20
11. ZLODUH NASTRANOSTI.....	21
12. GAVRAN.....	22
13. ANNABEL LEE.....	23
14. SONET MOJOJ MAJCI.....	24
15. SAM.....	25
16. SAN U SNU.....	25
17. ZAKLJUČAK	27
5. LITERATURA	27

1. UVOD

U ovome radu koristit ću se teorijskim elementima fantastike i gotike u prozi i u poeziji kako bih analizirala 11 djela Edgara Allana Poea od kojih su šest pripovijetke, a pet pjesme. Analizom tih djela i promatranjem njihovog sadržaja smjestit ću ih u kontekst fantastične i gotičke književnosti.

Nadalje, predstaviti ću biografiju Edgara Allana Poea, spomenuti ću njegovo djetinjstvo, raniji život, njegovu svakodnevnicu te njegov rad. Dotaknut ću se ključnih događaja njegova života (primjerice, smrt Virginije Clemm) koja su poslužila kao inspiracija za mnoga njegova djela. Nakon biografije pisca slijedi uvid u teorijski dio romantizma. Romantizam će biti prikazan ukratko, kao cjeloviti sadržaj jedne epohe te ću obrazložiti njegove odrednice koje su ključne za pisanje ovoga rada.

Također, jedno od najvažnijih uloga ovoga rada imaju fantastika i gotika te ću na nekoliko stranica, uz pomoć Solarove *Povijesti svjetske književnosti*, Peruškinog *Izbora teorijskih rasprava o fantastičnoj književnosti* i Todorovog *Uvoda u fantastičnu književnost* objasniti koji su njihovi ključni elementi te koja su najvažnija obilježja. Nakon obilježja fantastike i gotike slijede obilježja Poeove proze i poezije koji čine zadnji dio teorijskog djela. Rasprava će obuhvatiti 11 djela Edgara Alana Poea, njegove kratke priče i pjesme. Opisat ću, dakle, najvažnija obilježja te elemente fantastične i gotičke književnosti te rezultate analize prezentirati u zaključku rada.

2. ROMANTIZAM

O nazivu i značenju termina romantizam, Milivoj Solar piše: „Naziv 'romantizam' ušao je u svagdašnji govor, osobito putem pridjeva 'romantičan' koji obuhvaća tako široko polje mogućih značenja da ih rječnici obično navode barem dvadesetak, u rasponu od 'koji je u duhu romantizma' pa do 'tajanstven', 'čudan', 'bajkovit', 'pustolovan', 'fantastičan', 'nevjerojatan', 'čaroban', 'osjećajan'.“ (2003:18). Ovakvo tumačenje naziva romantizam pruža nam uvid u to da je romantizam kao književno razdoblje bio raznolik te da ima široko prihvaćenu popularnost. Naime, takvu književnu epohu određuju promjene koje se javljaju u načinu kako su književna djela u njoj oblikovana. Duh ove epohe karakterističan je u opisima stila, filozofskih, političkih i religijskih nazora: „Vjerojatno su tome temeljni razlozi što romantizam doista znači svojevrsan prevrat u cjelokupnom shvaćanju književnosti, prevrat koji se može pratiti na nekoliko razina.“ (Solar, 2003: 184)

Prva od tih razina jest recepcija. Kako Milivoj Solar (2003: 186) u djelu *Povijest svjetske književnosti* navodi, čitatelji i gledatelji drama često ni u ranijim epohama nisu pripadali visoko obrazovanim slojevima pučanstva, no maticu tijeke vrhunske književnosti ipak je određivao vladajući ukus obrazovanih, i to onih koji bijahu okupljeni oko institucija dvora i/ili Crkve. Do proširenja čitalačke publike dolazi tek krajem prošle epohe. Kako se širio broj obrazovanih ljudi, tako je rasla i potraga za književnošću i obrazovano stanovništvo „zahtijevalo“ je određena djela od književnika. Iz tog razloga, pisci počinju pisati za tržište. Iako se ne može reći da su takva djela na nižoj razini od prethodnih, ali se svakako može reći da su različita i prepoznatljiva po određenim kriterijima.

Prema Solaru (2003: 186), na drugoj razini, romantizam odlikuje zanimljiv prevrat u kojem se javljaju intuicija, mašta i um. Naime, nasuprot svemoći razuma koja se ostvarila u vodećim državama i nasuprot razumnog uređenja društva upravo stoji sposobnost uvida u bit svijeta koja je nadređena razumu. Predstavnici ovoga razdoblja, romantičari, odbacuju pravila racionalizma, zahtijevaju od čitatelja i književnika da prihvate ono što razum odbacuje te zagovaraju maštu koja se nalazi iznad razuma. „Očito je da im kao uzor tada više ne može biti antika pa ni renesansa. Oni se okreću prema srednjem vijeku, u nekoj mjeri i prema baroku.“ Solar, 2003: 186) Romantičari su svoju inspiraciju često tražili u prošlosti, ali je njihovo shvaćanje povijesnih događaja i značajki drugačije od ranijeg. Naime, romantičari tvrde da povijest nije ista kao sadašnjost te da neće biti ista kao i budućnost. Ukratko, oni teže novom oponašanju stvarnosti.

Treća razina odnosi se na vremensko razdoblje u kojem je romantizam trajao. To podrazumijeva trajanje od zadnje trećine 18. stoljeća do polovine 19. stoljeća kada se romantizam počinje suprotstavljati klasicizmu što najviše dolazi do izražaja u pjesništvu Williama Blakea. Govoreći o pjesništvu, romantizam je postigao vrhunac umjetničkog izražaja u poeziji. Također, njemu pripada i otkriće bajke: „Romantičari su doista premjestili središte zanimanja s razuma na maštu, no kako su maštom, intuicijom i osjećajima htjeli obuhvatiti cjelinu života i sve životne probleme, na kraju su htjeli riješiti i društvene probleme. Zanimanje za izuzetne likove – koje mašta dakako voli više od običnih – vodila ih je do patosa božanskog, demonskog pa u nekom odzvuku i animalnoga.“ (Solar: 2003: 221)

Romantičarsko protuslovno shvaćanje književnosti uspjelo je probuditi novu svrhu same književnosti te odnosa prema njoj.

3. FANTASTIČNA KNJIŽEVNOST

Kako bismo bolje razumjeli elemente fantastičnog u djelima Edgara Allana Poea, potrebno je objasniti što zapravo znači sam pojam fantastičnosti: „Izraz fantastična književnost odnosi se na određenu vrstu književnosti ili, kako se to obično kaže, na jedan književni žanr.“ (Todorov: 1987: 7) Kada čitamo djela koja imaju obilježja fantastičnog, u fantastici smo dokle god traje nedoumica radi li se o osjetilnoj varci, plodu mašte, ili se događaj stvarno dogodio i dio je naše stvarnosti.

3.1. PRIRODA FANTASTIČNOG – FANTASTIČNO I NATPRIRODNO

Tatjana Peruško u knjizi *O fantastici i fantastičnom. Izbor teorijskih rasprava o fantastičnoj književnosti* zapisuje: „Prolistajte jezične rječnike: saznat ćete da se pridjev fantastičan rabi u različitim značenjima – fantastična pojava iluzorna je pojava, fantastičan duh ekstravagantan je duh. Uočite pritom današnju uporabu: uvidjet ćete da kvalifikativ fantastičan više izražava čuđenje ili divljenje nego neku preciznu realnost, a u svakodnevnom je govoru jednostavno zamijenio pridjeve sjajan i senzacionalan.“ (2017: 49)

Također, fantastična književnost više se zanima za ono što znanost, moral i religija odbacuju. Češće će govoriti o sotoni nego o Bogu jer ju više privlači izvanprirodno od natprirodnog.

3.2. FANTASTIČNO I DVOSMISLENO

Postoje dvije vrste namjerne dvosmislenosti: „Dvosmisleno nije sinonim za nejasno: nejasna informacija slabo zahvaća svoj predmet, dok dvosmislene riječi imaju dvostruk smisao.

Nenamjerna dvosmislenost može potaknuti pogrešno tumačenje, nesporazum ili zabunu; ona može izazvati i zbunjenost.“ (Peruško: 2017: 54)

„Kada se tim pojmom ne služe kao nečim samorazumljivim, kritičari ga nastoje objasniti s pomoću prostornih slika: fantastična je pripovijest izvještaj o čudu koje se smatra upitnim jer ga je nazreo čitatelj koji nužno ostaje ili pri pragu odškrnutih vrata ili na ulazu preuskog prolaza.“ (Peruško: 2017: 54) Naime, ovakve slike kakve opisuje Peruško često imaju tendenciju dvosmisleno pretvoriti u sinonim za nesigurno te se takvo tumačenje uglavnom oslanja na povijesna nagađanja i na površne analize nečijeg iskustva. Ali, prošlo je vrijeme u kojem su čitatelji lakovjerno prihvaćali neke priče te se u novije vrijeme priče kritički promatraju.

Treba spomenuti kako dvosmislenost, kakva je prisutna u današnjim fantastičnim pričama, postoji još od drevnih narodnih legendi. Peruško (2017: n.p.) daje kratak opis priče braće Grimm u kojoj sluge potajno slijede sluškinju koju prati glas da ponekad na čudesan način nestaje. Vide je kako prilazi šupljoj vrbi te da zatim mačka skoči sa stabla i potrči prema poljima. Sluge se približe, ugledaju beživotno ženino tijelo i uzalud je pokušavaju oživjeti. Vraćaju se u svoje skrovište, ali uskoro mačka dolazi i ulazi u stablo, odmah zatim živa sluškinja kreće natrag put sela. Ova priča navodi čitatelja da pomisli kako je ženina duša napustila tijelo kako bi se pretvorila u oblik mačke. No, pripovjedač nigdje jasno ne izriče taj zaključak. Iz ovoga možemo zaključiti da je priča braće Grimm dvosmislena. Ali, kada bismo se vratili na definiciju fantastičnog, zaključili bismo da se sama definicija fantastične dvosmislenosti može shvatiti kao nemogućnost da se čitatelj opredijeli između stvarnosti i iluzije koje mu djelo pruža. Iako, treba spomenuti da su mnogi pripovjedači instinktivno svjesni dvosmislenog karaktera fantastičnih stvari.

3.3. FANTASTIKA – KNJIŽEVNI ŽANR ILI ESTETSKA KATEGORIJA

Činjenica je da neka književna forma bolje odgovara određenoj fantastičnoj temi jer se lirsko iskazivanje fantastičnog tretira kao niže vrijedno te jer se takvi osjećaji smatraju

neprikladnima za poeziju. Štoviše, fantastično djelo, napisano u prozi ili stihu, uglavnom je pripovjedno što bi značilo da u to ubrajamo balade, romane, priče ili novele. No, kako zaključiti koje se fantastično pripovijedanje odnosi na novelu ili roman? Naime, duljina samog djela nudi odgovor. Roman je duža priča od novele, s više likova i opsežnijom radnjom. On također pripovijeda o nekom životu, dok novela pripovijeda o nekom događaju koji je zbog svoje zanimljivosti dostojan čitanja.

Važnu ulogu u oblikovanju fantastičnog kao književnog žanra i njegove estetske kategorija ima i pripovjedač. Pripovjedač u nekom fantastičnom žanru jest spona između prošlosti i sadašnjosti, između današnjih i nekadašnjih vjerovanja. Takav pripovjedač jest ozbiljan, odmjeran te svojim svjedočenjem nastoji pripovijesti dodati važnost. Što se tiče raspleta, rasplet u fantastičnom žanru mora biti prirodan, ali i neočekivan.

Istinski autor fantastike će se držati toga da radnja djela bude što više jedinstvena, da mjesto radnje bude isto takvo, da se izvorna atmosfera djela podudara s ostalim čimbenicima te da zaplet bude osmišljen u vidu raspleta. Takva priča, kako navodi Peruško u *O fantastici i fantastičnom*, mora biti sažeta, suzdržana u detaljima, usmjerena prema raspletu, te da sama novela bude srodnija drami negoli romanesknoj književnosti. (Peruško, 2017 :n.p.)

Kako ne bismo izostavili, mnogi kritičari fantastičnu priču često uspoređuju s kriminalističkom. Zašto je to tako? Zato što obje priče pokreće isti način izazivanja sličnih emocija u čitatelja. Ali ispod ovakvih osobitosti i sličnosti, nalaze se mnogo dublje razlike. Fantastični žanrovi služe se drugačijim tehnikama opisivanja svojih radnji, a i mnogi krimići lišeni su fantastične atmosfere te isto tako postoje tri vrste uvoda u fantastičnu novelu: prvi jest da autor novele na početku najavljuje temu priču, u drugoj nas autor upoznaje s fantastičnom atmosferom priče i u trećoj, fantastične elemente prihvaćamo kao stvarne i kao moguće.

3.4. FANTASTIČNI MOTIVI

Mnogi čitatelji zaključit će kako se fantastično djelo više prepoznaje po svojoj temi nego po načinu na koji se priča razvija. Ovakav način razmišljanja zaokupio je brojne teoretičare o kojima piše Peruško u zborniku *O fantastici i fantastičnom* piše: „Prva primjerice, obuhvaća priče u kojima se sudbina izriče pretkazanjima, u drugoj su okupljene priče o bićima – čarobnjacima, vještacima vidovnjacima – iznimnih moći, sedma pripada pričama o ukletim

mjestima ili fantastičnim ukazanjima, a šesnaesta pričama o čudesnim životinjama. (Peruško, 2017: 71) Naime, svaka od navedenih kategorija ima i svoje podjele, a najveća je četvrta u kojoj su tema smrt i mrtvi.

U zborniku se također spominje odgovor na najopširniju klasifikaciju motiva u fantastičnoj književnosti. (Peruško, 2017: 74) Po njemu razlikujemo teme interakcije, mutacije i ukazivanja. Ovakve teme provlače se kroz fantastična djela te uz njihovu pomoć lakše shvaćamo samo djelo i njegove likove. Naravno, svaka od ovih tema djeli se na skupine poput telepatije, vidovitosti, ukazivanje mrtvih, utvare, utjelovljenje duhova i slično. Treba spomenuti kako ponavljanje motiva koji čine ove teme uspješno održavaju postojanost realnosti djela, dok se proučavanje istih smatra uzaludnim jer neki motivi povezuju sebi suprotne. Primjerice, motiv vruga prirodno će se oslanjati na motiv bogova. „Pojmovi koji označavaju motive nisu toliko riječi koje označavaju različite stvari koliko elementi asocijativnog polja što ih povezuje stanoviti afektivni tonalitet.“ (Peruško, 2017: 74)

4. GOTIČKA KNJIŽEVNOST

Gotička književnost svoj osnutak zahvaljuje protivljenju racionalizma i realizma u književnosti te prodiranju mašte, strasti, nadnaravnom, natprirodnom i nepoznatom. Priče koje su prožete ovakvim odrednicama, napisane su u atmosferi koja se najčešće odnosi na mistiku prirode i onoga što okružuje svakidašnjeg čovjeka. Također, gotičke priče djeluju jezovito zbog svojih mračnih i tajanstvenih događaja i zapleta. Tome pridonosi i sam period u kojem se radnja tih priča događala, a radi se o periodu srednjovjekovlja.

„Djelo koje je obilježilo početak oblikovanja američke gotičke književnosti, roman *Wieland; or The Transformation* (1798.) Charlesa Brockdena Browna, značajno je po svom izmještanju gotičkog ugođaja, koji se u europskoj gotici ostvaruje prikazima ruševnih dvoraca i atrofirajuće aristokracije, u obiteljsko okruženje potomaka njemačkog imigranta i religioznog fanatika.“ (Opatić: 2014: 2)

Gotika kao žanr od početaka svojeg nastajanja zauzima nekakvu kritičku poziciju naspram društva te povijesnih i ekonomskih odnosa. Primjerice, prosvjetiteljstvo je bilo zaokupirano racionalnim planiranjem boljeg čovjeka i društva te težnji prema boljoj budućnosti, dok se gotika vraća prošlosti i svoje izvore pronalazi u povijesnim događajima. Što se tiče svojeg

vrhunca, gotika ga doživljava u djelima Edgara Allana Poea. U njegovim kratkim pričama, Poe je uspio uz pomoć opisivanja atmosfere i misterioznosti srednjovjekovlja postati jednim od najpoznatijih fantastičnih i gotičkih pisaca ikad. No, da Poe nije uspio spojiti fantastiku i gotiku s romantizmom, njegove priče strave i užasa ne bi stekle svjetsku slavu.

5. EDGAR ALLAN POE

„Poe je bio bez sumnje sjajan pisac. Osnivač je književnog žanra detektivska fikcija. Osim toga izmislio je gotičke priče (gothic tales), science fiction i za to dobio priznanje, ali tek posmrtno. Dvije njegove priče ukazuju i da je izmislio ono što danas poznajemo kao body-horror. Poe je stvorio svoj svijet koji se temeljio na ljudskim strahovima, užasima o kojima možda ne bismo pričali svima.“ (Marić, 2015: n.p.)

Prema Marić (2015, n.p.) Poe je napisao oko 70 pripovijetki koje su objavljene u dvije zbirke: Priče, groteske i arabeske (*Tales of the Grotesque and Arabesque*) i Priče (*Tales*). Te zbirke postale su jedne od omiljenih priča strave i užasa te kriminalističkih priča. U njegovim djelima isprepliću se elementi fantastike i zbilje, iracionalizam te mašta koja nema nikakve granice.

Također, Marić navodi da je Poe rođen 1809. godine u Bostonu kao sin odvjetnika koji je ubrzo odustao od tog zanimanja i postao putujući glumac. Njegova majka također je bila engleska glumica, Elizabeth Hopkins, a Edgar je bio njezino treće dijete. Svo troje djece rođeno je na njihovim glumačkim putovanjima. No, oba njegova roditelja razbolijevaju se od tuberkuloze i umiru 1811. godine kad je Edgar imao svega dvije godine. Odmah zatim, svo troje djece se razdvaja, a Edgara usvaja John Allan, bogati škotski trgovac, i, iako ga nikada nije zakonski usvojio, Edgar je svojem prezimenu dodao i njegovo te se tako do kraja života pisalo Edgar Allan Poe. Johnova žena prihvatila je Edgara kao vlastito dijete jer sama nikad nije imala djecu. (2015, n.p.). Allanovi su živjeli od 1815. do 1820. u Engleskoj gdje je Edgar pohađao školu u Stoke Newingtonu. Tvrdi se da je bio lijep i pametan dječak koji se volio isticati u poznavanju stranih jezika i u sportu. Nakon što se obitelj vratila u SAD, Edgar 1826. upisuje studij na Virginijskom sveučilištu. Sve do tada imao je sretno djetinjstvo, ali kada je došao na sveučilište upušta se u niz problema s alkoholom, kockom i zaduživanjem. Kako je uživao bogat život, nije naviknuo na ozbiljne probleme te ga otac ispisuje sa sveučilišta i zapošljava kao činovnika u uredu. Također, djevojka koju je volio, Elmira Royster, udaje se u

vrijeme kad je on izbivao iz kuće. Upravo iz tog razloga, u Bostonu piše zbirku pjesama *Tamerlan* (1827.) od kojih su mnoge pjesme bile posvećene propaloj ljubavi. Ubrzo ga neimaština tjera da stupi u vojsku iz koje ga John Allan iskupljuje nakon što mu je umrla žena. Edgar upisuje vojnu akademiju u West Pointu, iako to nikada nije htio.

Prema Marić, Poe je bio umjetnik, odbijao je izvršavati svoje dužnosti na akademiji što dovodi do njegovog isključenja, kako sa školovanjem, tako i s obitelji kada se John oženi i dobije sina. 1831. Poe se opet našao na ulici i piše zbirku poezije pod nazivom Pjesme. Odlazi kod svoje tete u Baltimore koja je ondje živjela s kćerkom Virginijom Clemm. U Baltimoreu se zapošljava kao novinar u uredništvu *Southern Literary Messenger*, a osim toga, zaljubljuje se u Virginiju. S tetom i Virginijom seli se u Philadelphiju u malu kuću koja je danas spomen-muzej. Živjeli su u neimaštini i založili su gotovo svu imovinu. Godine 1844. Edgar postaje vlasnik *Broadway Journala*, ali taj časopis ubrzo propada. (2015, n.p.)

1847. umrla je Virginia, što dovodi Poea do očajja. Ubrzo zatim nastaje njegovo mistično djelo *Eureka* te upoznaje svoju buduću, jednu od zaručnica. Cijelo to vrijeme, Poe je uživao u alkoholu. „Kad je potkraj rujna te iste godine krenuo iz Richmonda u Baltimore, slutio je da neće dugo poživjeti. Pošto se na proslavi rođendana kod neke dame opio, izašao je, onako sulud od alkohola, na ulicu, gdje su ga dohvatili neki korteši (upravo su se održavali izbori) i povelu ga od jednog birališta do drugoga prisiljavajući ga da protuzakonito više puta glasa. Na kraju su ga ostavili u jarku da se smrzava. Pošto je prevezen u bolnicu, umro je nekoliko dana od kljenuti srca.“ (Crnković, 1996: 8-9)

Poe je pokopan u Baltimoreu uz Virginiju i svoju punicu. Mnogi su tvrdili da je Poe imao poremećaj ličnosti, ali je prema osobama koje je volio bio nježan i pun suosjećanja. No, ljudi su ga često kritizirali da je nervozan i sebičan, a problem ličnosti opisao je u djelu *William Wilson*.

Također, Poe je bio nesiguran i labilan. Što se tiče njegova stvaralaštva, uzore za svoje bizarne priče pronalazio je u djelima njemačkih romantičara Tiecka i Hoffmana te se ugledao na gotičku struju. Koristio se motivima ruševina, mračnih dvoraca, napuštenih kuća, mučenja, tamnica, grobova itd. Glavna karakteristika njegove proze jest opisivanje snova, noćnih mora i halucinacija, ali i ironije i humora. Također je volio opisivati duševna stanja lika te njegove sklonosti da počini zlo. Ipak, najznačajnije djelo mu je zasigurno *Crni mačak*.

5.1. OBILJEŽJA EDGAR ALLAN POEOVE POEZIJE I PROZE

Poeovi romani izrazito su utjecali na svjetsku književnost i na razvoj novele u američkoj književnosti. Edgar Allan Poe stvorio je nove nacрте novele te je primjenom fantastičnih i gotičkih elemenata stvorio nove priče strave i užasa. Njegova djela smatraju se jednim od najutjecajnijih mističnih i romantičkih djela koja su utjecale na čitavu književnost koja je uslijedila nakon njegovog stvaralaštva. „Za Poeovu larpurlartističku doktrinu odlučne su bile ideje S. T. Coleridgea; za liriku – pjesme A. Tennysona; za pripovijesti – engleski *gotski* roman i romani Ch. B. Browna.“ (Anonymous, n.p.)

Naime, zašto su njegove pripovijetke važne? Poeove pripovijetke imaju razrađenu fabulu koja je potkrijepljena mnoštvom stilskih figura te je popraćena dubokom maštom koja stvara napetost kod čitateljske publike. Teme o kojima piše su mistične, jednostavne, fantastične i neobične, ali se mogu aktualizirati s problemima današnjice. Također, veliku ulogu u njegovom stvaralaštvu odigrale su životinje koje predstavljaju simbole, primjerice crni mačak i gavran.

Što se tiče Poeove poezije, ona je dirljiva, bolna, ponekad teška, ali lako dojmljiva jer u njoj dominira osjećaj melankolije i sjetnosti. U tome je uvelike odigrao ulogu autobiografski element Poeova života koji ga je poticao da iz onoga što ga najviše boli stvori nešto što je vrijedno divljenja. „Sve one značajke što ih je već Madame de Staël bila uočila u novoj europskoj književnosti – bolni dojam nepotpunosti ljudske sudbine, melankolija, sklonost sanjarenju, mistika, obuzetost zagonetkom života – ima i Poeovo djelo. (Anonymous, n.p.)

Također, sam Poe vjerovao je da se umjetnost mora roditi iz emocija, ali i iz razuma te su zbog toga njegova djela stvorena kao potpuna estetska cjelina kojoj ništa ne nedostaje. Jezik kojim Poe stvara romantičan je, a takvome stilu Poe je dodao novi smisao fantastičnosti i gotičnosti koristeći bogate stilske figure i motive.

6. CRNI MAČAK

Crni mačak najpoznatije je djelo Edgara Allana Poea i jedno od najznačajnijih djela svjetskog romantizma napisano je 1843. godine. Ova pripovijetka govori o čovjekovoj sposobnosti da drugim bićima namjerno nanosi zlo, iako se Poe ne bazira na moralnim načelima i

činjenicama dok opisuje određene nemoralne radnje. Također, pripovijest je napisana u obliku unutrašnjeg monologa kojim se pripovjedač, koji je glavni lik, obraća publici: „Ovoj silnoj fantastičnoj, a ipak silno jednostavnoj pripovijesti, koju sam nakan prenijet na papir, niti očekujem, niti zahtijevam da tko vjeruje.“ (Poe, 1996:52) U svojim monolozima propovijedač također navodi strahote koje su ga navele da počini strašno djelo ubojstva: „Jedne noći, vrativši se kući veoma pijan s jednog od mojih lutanja po gradu, učini mi se da mačak izbjegava moju nazočnost.“ (Poe, 1996: 54). Iz ovog citata također možemo uočiti povezanost između Poea, koje je također kao i glavni lik uživao alkohol. Osim alkoholozima, prepoznamo i Poeove osobine koje propovjedač navodi kao svoje: „Od djetinjstva bijah poznat po popustljivosti i čovječnosti svoje čudo. Nježnost mog srca bijaše toliko uočljiva da je izazivala porugu mojih sudrugova“ (Poe, 1996: 52).

U samom početku pripovijesti, saznajemo da je glavni lik pripovjedač te saznajemo njegova najvažnije osobine koje su ključne u daljnjem odvijanju radnje. Naime, pisac se bazira na opisivanju onoga što će kasnije „pobiti“ svojim nemoralnim djelima. Tako opisuje svoju ljubav prema životinjama, posebice prema crnom mačku Plutonu, kojeg će kasnije zlostavljati i ubiti. U opisu crnog mačka, autor navodi vjerovanje kako su sve vještice zapravo prerusene u crne mačke, što doprinosi mističnosti ovoga djela: „Pluton – to bijaše ime mačka – bio mi je najmiliji mezimac i drug u igri.“ (Poe, 1996:52)

Uz pomoć mnogih opisivanja svojeg stanja, svojih misli i svojih djela, Poe postepeno gradi fantastičnost ovoga djela: „Postajao sam iz dana u dan mrzovoljniji, razdražljiviji, bezobziriji prema tuđim čuvstvima.“ (Poe, 1996:52) Do glavnog prijeloma u radnji dolazi kada pripovjedač opisuje način na koji ga je alkohol promijenio i uz pomoć mračnih gotičkih elemenata opisuje kako je u pijanom stanju mučio mačka: „Izvukoh iz džepa prsluka nožić, rasklopih ga, ščepah jednu životinju za vrat i hotimično joj iskopah jedno oko iz očne duplje!“ (Poe, 1996:54). Ovakvim, surovim i hladnim opisom mučenja Poe je uspio pridodati značenje fantastičnosti i gotičnosti ovoga djela. Nakon ovog čina, autor se bazira na opisivanju vlastitog stanja i onoga što ga je točno natjeralo da iskopa mačku oko te postavlja jedno od važnih pitanja samoga djela: „Tko se još nije stotinu puta zatekao kako čini nešto opako ili budalasto, ni iz kojeg drugog razloga nego zato što zna da to ne bi smio?“ (Poe, 1996: 57)

Naime, Poe se koristio elementima koji začuđuju čitatelje te oni primjećuju da su nastranost i tama ključni elementi fantastike i gotike te time ključni elementi i ovoga djela.

Osim mistike, Poe u djelu u kojem glavni lik ubija mačka navodi da je istu noć kada ga je ubio, požar zahvatio njegovu kuću iz čega zaključujemo da je vatra element koji se može pronaći u mističnosti djela. Nakon te vatre, koja je u obliku karme zadesila glavnog lika, pojavljuje se najmističniji element djela: prikaza mačka na zidu koji je bio izgoren. Kolika je vjerojatnost da se nakon vatre prikaže lik mačka na zidu zaista su male, ali kod Poea i njegove mističnosti su očekivane: „Pristupio sam i ugledao, kao urezan u bareljefu na bijeloj površini, lik divovskog mačka.“ (Poe, 1996: 58.)

Crni mačak glavni je motiv pripovijesti i uvelike je povezan s pripovjedačem. Pripovjedač samoga sebe na početku opisuje kao pozitivnog i smirenog lika, ali kasnije primjećujemo da se njegov lik uvelike mijenja i da postaje zao. No, sa smrti mačka Plutona ne prestaju se događati mistični i fantastični elementi. Ubrzo glavni lik spominje pojavu novog mačka koji uvelike liči na Plutona bez jednog oka. Također, pripovjedač navodi gađenje koje osjeća prema novome mačku zbog njegove privrženosti i poslušnosti: „S mojom odvratnošću prema tom mačku, međutim, kao da je rasla njegova privrženost meni.“ (Poe, 1996: 60) Ova netrpeljivost prema mačku pojača se kada pripovjedač na njemu primjeti bijelu mrlju u obliku vješala te ga to podsjeti na Plutona kojeg je objesio. Iz tog razloga, odluči usmrtiti i drugoga mačka, ali mu se suprotstavi vlastita žena koju također usmrti: „Natjeran tim miješanjem u bjesnilo više no demonsko, izvukao sam ruku iz njezina stiska i zabio joj sjekiru u mozak.“ (Poe, 1996: 61.)

Nakon dva umorstva, odlučuje trupla zazidati u podrumski zid gdje ih pronalaze policajci. Opis samog događaja kada su se trupla prikazala pred policajcima opisan je uz pomoć teoloških i elementima strave i užasa. Poe se koristio spominjanjem Boga i sotone te se poslužio i zvučnim motivima vriskova, plača i jecaja: „Ali neka me Bog zaštititi i izbavi iz pandža Sotone!“ (Poe, 1996: 64)

Na kraju pripovijesti pojavljuje se glavni motiv, motiv crnog mačka, koji je prikazan kao zvijer koja je proganjala pripovjedača cijelo vrijeme te koja ga je naposljetku i otjerala u ludilo, a prepoznamo da se radi o mačku po opisu u kojem se navodi da zvijer nema jedno oko: „Leš, već u stanju znatnog raspadanja i oblijepljen zgrušanom krvlju, pojavio se uspravan pred promatračima. Na njegovoj glavi, crvenih, razjapljenih usta i s jednim jedinim rasplamsanim okom, sjedila je ona jeziva zvijer koje me prepredenost namamila u umorstvo i koje me izdajnički glas izručio krvniku.“ (Poe, 1996: 64)

Postupcima koje je počinio glavni lik, pripovjedač, Poe je uspio zaprepastiti čitatelje okrutnošću i nemoralnošću te je unio u samo djelu jezovitost i mističnost. Ta jeza, u ovom slučaju, nije u potpunosti proizašla od neobjašnjivih nadnaravnih sila, već od samog čovjeka. Romantični i fantastični elementi također se očituju u opisivanju okoline i mističnosti te stilskim figurama kojima se Poe poslužio u opisivanju ključnih elemenata poput crnog mačka i prikaze na zidu. Također, jezovitoj atmosferi djela pripomogao je i poetični izraz kakvim je djelo napisano.

7. WILLIAM WILSON

William Wilson kratka je priča napisana o istoimenom glavnom junaku kojega kroz djelo i njegove radnje prati njegov dvojnjak. Priča je prvi put objavljena 1839. godine u *Burton's Gentleman's Magazinu*, a bila je dio Poeove zbirke *Priče groteske i arabeske*, objavljene 1840. godine. Radnja prati pripovjedača Williama Wilsona za kojega saznajemo da ga je kroz odrastanje pratio čovjek istoga izgleda, ponašanja i datuma rođenja. Protagonist je vođen maštom te kroz brojne romantičarske opise publici približava mističnost, gotičnost i fantastičnost same priče.

Priča započinje slično kao i *Crni mačak*, glavni lik, koji je ujedno i pripovjedač, obraća se publici: „Dopustite da se, za ovu priliku, zovem William Wilson. Ovaj čisti list što leži preda mnom ne treba da bude okaljan mojim pravim imenom.“ (Poe, 1996: 188) Na početku priče, autor ističe kako se neće koristiti svojim pravim imenom zbog grijeha koje je u životu počinio. Ovakav način upoznavanja publike s glavnim likom poprilično je mističan jer pravo ime glavnog junaka ne znamo, niti ga kroz cijelu priču saznamo. Za svoje grijeha, glavni lik krivi gene, a za ponašanje i narav tvrdi da su plašili njegove bližnje i njegove prijatelje. Opisi njegovog ponašanja svedeni su na romantičarske opise na koji se nižu isto takvi opisi zgrade u kojoj se glavni lik školovao: „Moje najranije uspomene iz školskog doba vezane su za golemu, razvučenu zgradu iz doba kraljice Elizabete u jednom sumornom engleskom gradiću, gdje je bilo mnogo orijaškog i kvrgavog drveća i gdje su sve kuće bile neobično stare.“ (Poe, 1996: 189). Ovakav opis pripada gotičarskom i romantičarskom stilu po kojem je Poe poznat.

Pojavom Williamovog dvojnika pokreće se fantastičnost priče: „(...) stekao sam prevlast nad svima onima koji nisu bili znatno stariji od mene – nad svima osim jedne jedine iznimke. Ta je iznimka bila u liku učenika koji nije, doduše, bio ni u kakvu rodu sa mnom, ali je imao isto

ime i prezime kao i ja..." (Poe, 1996: 189) Iako, ista prezimena nisu fantastični motiv jer je ova pojava moguća, ostali motivi poput istog ponašanja, izgleda i datuma rođenja uvelike pridonose fantastičnosti.

Williamovog dvojnika možemo protumačiti i kao Williamovu savjest. Pripovjedač, tj., William, svoju je savjest projicirao uz pomoć vlastite mašte i ludila, a i potrebno je spomenuti da se njegov dvojnik i „ponašao“ kao savjest. Pratio ga je te je imao iste karakteristike kao i William, a i autor navodi da je dvojnikov glas bio usitinu tih što možemo povezati sa „unutarnjim čovjekovim glasom“. „(...) moj je suparnik imao nekakav nedostatak u grlenim organima, pa nije nikad mogao podići glas iznad sasvim tihog šapta.“ (Poe, 1996:189)

Ova pripovijest na publiku ostavlja utisak straha, čuđenja i znatiželje. To jest, osjećaji koji su karakteristični za fantastična djela. Osim osjećaja, pristuni su i mistični elementi postojanja dvojnika, to jest, fantastičnog bića.

Što se tiče gotičkih elemenata, oni su vezani za atmosferu djela, za zastrašujuću pomisao dvojnika koji nas prati te za mjesto radnje poput stare škole koja podsjeća na zatvor: „Na jednom uglu toga nezgrapnog zida mrgodile su se još nezgrapnije dveri. Bile su okovane i obložene željeznim šipkama, a na vrhu su stršili željezni šiljci.“ (Poe, 1996: 190) Najfantastičniji element ove priče upravo je element dvojnika.

Ova fantastična priča ispunjena je elementima straha, nepoznatoga i strepnje. Naglasak je upravo na mašti i na tajanstvenim događajima. Ali, kod ove priče primjećujemo da se pomalo razlikuje od ostalih Poeovih djela jer nije toliko napisana u poetskom stilu. Više su istaknute rečenice koje su kratke i sadrže malo pridjeva. Također, *William Wilson* doživio je mnogo adaptacija.

8. PAD KUĆE USHER

Pad kuće Usher kratka je priča napisana 1839. godine u kojoj se isprepliću mistični i fantastični događaji čija je tema smrt lijepe žene, a radnja priče odvija se u mističnosti i zagonetnosti dvorca Usher.

U početku priče, pripovjedač nas uvodi u radnju te uz pomoć gotičkih elemenata opisivanja eksterijera približuje mističnost ovoga djela: „Cijelog jednog sumornog, sumračnog i bezvučnog dana, u jesensko doba godine, dok su oblaci visili nelagodno nisko s nebesa, prolazio sam sasvim sam, jašući na konju, kroz jedinstveno turobni dio krajolika...“ (Poe, 1996: 65)

Nakon brojnih opisa dvorca i njegovog krajolika u gotičkom stilu, pripovjedač nas upoznaje s likom Rodericka Ushera: „Mrtvačko bljedilo puti; oko krupno, bistro i neusporedivo sjajno; usne ponešto tanke i vrlo blijede, ali izvanredno lijepo zacrtane; nos nježne hebrejske građe, ali sa širinom nosnica neobičnom pri sličnom oblikovanju!“ (Poe, 1996: 72) Čitajući ovaj opis možemo zaključiti da je riječ o liku koji ima pomalo zastrašujuć izgled i da se takav opis slaže s onim kakvog očekujemo od gotičkog i fantastičnog djela. Naime, Roderickov lik jest intelektualac koji je bez obzira na to poprilično melankoličan i preplašen. Možemo reći da njegov opis odgovara opisu gotičkog dvorca i krajolika, a nepoznata bolest Roderickove sestre Madeline, doprinositi mističnosti djela: „Bolest gospe Madeline već dugo je zbunjivala liječničko umijeće. Trajna apatija, postepeno kopnjenje njene osobe, česti, premda prolazni napadi kataleptičkog značenja, takvav bijaše neobična dijagnoza.“ (Poe, 1996: 74)

Radnja priča odvija se kronološki, a popraćena je brojnim opisima interijera i stanja lika na koji taj interijer uvelike utječe. Stanje lika u kojem je bio pripovjedač možemo usporediti sa strahom i začuđenosti koje je prouzrokovalo Roderickovo ponašanje, njegova glazba i njegovo samo biće: „Zauvijek ću sačuvati sjećanje na mnoge ozbiljne sate provedene na samo s gospodarom kuće Usher.“ (Poe, 1996: 75)

Pripovjedač je većinu vremena kroz djelo proveo s Roderickom, toliko da se iznenadio kada mu je Roderick priopćio da je Madeline mrtva: „Ne mogoh a da ne pomislim na razuzdane obrede u ovom djelu, i na utjecaj koji su izvršili na našeg hipohondra, kad mi je jedne večeri, obavijestivši me iznebuha da gospe Madeline više nema, izjavio je svoju namjeru da njeno truplo čuva četrnaest dana...“ (Poe, 1996: 82) Sama činjenica da se truplo nalazilo dva tjedna gdje je pripovjedač boravio uistinu je jeziva i zastrašujuća. Poe se njome okoristio da prikaže svu tamu mjesta radnje i samog turobnog okoliša. Tome je također pridodalo i opis Madeline: „Bolest, koja je pokopala ovu gospu u cvijetu mladosti, ostavila je, kao što obično biva u svim bolestima isključivo kataleptičkog značaja, privid jedva primjetnog rumenila na njenim grudima i licu, i onaj upadljivi zaostali osmijeh na usnama koji je tako stravičan u smrti.“ (Poe, 1996: 83) Roderickovo psihičko stanje nakon smrti sestre očekivano je i normalno, ali

to ne znači da zbog toga nije mistično i jezovito: „Lutao je od odaje do odaje, žurnim, neravnomjernim i besciljnim korakom (...) jer bih ga opazio kako satima zuri u prazninu, i to u stavu najdublje pažnje, kao da osluškuje neki imaginarni zvuk.“ (Poe, 1996: 84)

No, nedugo nakon što se doznaje da je Madeline umrla, Roderick i pripovjedač razmjenjuju saznanje o zvukovima koji dopiru iz sobe u kojoj se nalazi Madelinin lijes. Naime, zvukovi su se čuli nekoliko dana, ali nitko nije ništa rekao. Ubrzo se ispostavlja da je Madeline živa zakopana što je ujedno i najstrašniji i najjezovitiji trenutak ovoga djela: „Živu smo je položili u grob!“ (Poe, 1996: 89). Nakon tog trenutka, radnja se odvija još kratko, Poe se služi mističnim opisima polužive Madeline i koristi jezovitost njezinog „uskrsnuća“.

Simbolični naslov djela, *Pad obitelji Usher*, očituje se na kraju ovoga djela kada se dvorac sruši, zajedno s Roderickom i Madeline, a pripovjedačevi opisi ukazuju na zastrašujuću atmosferu tog gotičkog prikaza: „... i duboko se, močvarno jezero pod mojim nogama zlokobno i nijemo sklopilo nad krhotinama kuće Usherovih.“ (Poe, 1996: 90)

9. LIGEJA

Tea Barić u svome završnom radu piše: „Obilježjima i strukturom slična Padu kuće Usher i Williamu Wilsonu, Ligeja je kratka priča čovjeka koji pati zbog gubitka svoje voljene i idealizirane supruge Ligeje.“ (2015: 24) Prema istoj autorici (Barić, 2015: 24-25), radnja priče na samom početku predstavlja ljude koji žive u stvarnom svijetu, poput nas, a sama priča može se protumačiti na više načina. Jedan od načina jest da je Ligejina natprirodna volja toliko jaka da može pobijediti smrt, a drugi način jest halucinacija u kojoj pripovjedač pod utjecajem opijuma vraća Ligeju u žive. Ligeja je u ovom djelu prikazana kao „femme fatale“.

Također, prema Barić (2015: 25.-26.) Poe je u ovom djelu često inzistirao na detaljima i pretjerivanju, a što se najbolje očituje u opisivanju Ligeje. Isto tako, u *Padu kuće Usherovih* i u *Williamu Wilsonu*, opisuju se natprirodni događaji koji se opisuju i u ovoj kratkoj priči. Takvi opisi najbolje se iščitavaju u opisima fantastičnih snova, noćnih mora i halucinacija pripovjedača djela. Detalji iz Poeovog privatnog života lako se mogu iščitati u ovom kratkom djelu u kojem pripovjedač, baš poput autora, vapi za izgubljenom ljubavi.

Što se tiče fantastičnih i gotičkih elemenata ovog djela oni se mogu iščitati u samim halucinacijama koje je subjekt imao. Naime, halucinacije su nešto stvarno jedino u našim glavama te ih drugima jedino možemo i opisati. Takvi opisi doprinose fantastičnosti i gotičnosti ovoga djela, a okolnosti Ligejine smrti i onoga što je uslijedilo kasnije stvaraju pravu gotičku atmosferu koja može zaprepastiti publiku.

10. KRABULJA CRVENE SMRTI

„*Krabulja crvene smrti* pripovijetka je nastala 1842. godine kada je prvi puta objavljena u časopisu *Graham's Magazine* pod originalnim nazivom *Fantazija*.“ (F.V., n.d.: n.p.) Ova Poeova pripovijetka govori o mladiću Princu Prosperu koji je okupio 1000 zdravih i mladih ljudi na jedno mjesto kako bi se sačuvali od bolesti pod nazivom „crvena smrt“. Bolest koja prouzrokuje krvarenja te ubrzo nakon toga i smrt: „Dugo je već crvena smrt harala zemljom. Nikad nije kuga bila toliko kobna ni toliko grozna. Krv joj je oličenje i pečat – rumenilo i užas krvi.“ (Poe, 1996: 243) Pripovjedač nas odmah uvodi u središte radnje opisivanjem glavnog lika, kneza Prospera i veličanjem njegovog pothvata. Nadalje, slično kao i u djelu *Pad kuće Usher*, Poe gotičkim prikazima opisuje utvrdu u koju su se likovi sakrili od bolesti: „Bila je to prostrana i velebna građevina, sagrađena po kneževu hirovitu, ali profinjenu ukusu. Bila je opasana debelim i visokim zidinama, a dveri su bile od željeza.“ (Poe, 1996: 243) Osim vanjskog opisa dvorca, detaljno je opisan i interijer: „Lijevo i desno, usred svakog zida, visok i uzak gotički prozor gledao je na zatvoren hodnik koji je pratio zavijutke niza odaja.“ (Poe, 1996: 244) Ovakvim opisima, Poe je pospješio mističnu i gotičku atmosferu koja se prožima kroz djelo te je svaku prostoriju u dvorcu obojao u drugu boju, a zadnju je simbolično obojao u crnu i crvenu. „Ali u zapadnoj ili crnoj odaji učinak odsjaja vatre, što je kroz krvavoobojena okna padao na crne zastore, bio je jezovit preko svake mjere, i pridavao je licima onih koji su ulazili toliko mahnit izraz da ih je malo bilo koji su se usuđivali stupiti u nju.“

Ova pripovijetka sadrži elemente gotičke fikcije poput dvorca i njegove mističnosti, mjesto u kojem je radnja smještena uvelike doprinose takvim elementima. Dvorac u ovoj pripovijetki služi kao sigurno mjesto, daleko od smrti i bolesti, iako se to mijenja kada se pojavljuje lik sakriven ispod maske smrti za kojeg se kasnije ispostavi da predstavlja upravo kugu: „Bila je to visoka i suhonjava spodoba umotana od glave do pete u mrtvački pokrov. Krabulja

koja mu je sakrivala lice toliko je nalikovala na lice ukočena mrtvacu da se i najpomnijim promatranjem teško mogla otkriti opsjena.“ (Poe, 1996: 247)

Motiv kuge poslužio je kao simbol smrti i straha od bolesti koja je obilježila i Poeov život. Naime, Poeova žena umrla je od tuberkuloze i stoga smatramo da je taj strah poslužio i kao inspiracija za ovo njegovo djelo u kojem se Poe poistovjećuje sa Prosperom. Fantastični element ovog djela jest sama smrt koja se sakrila pod maskom te koja je u trenu usmrtila sve uzvanike na zabavi: „I jedan za drugim padahu gosti po krvlju poprskanim dvoranama u kojim su se veselili, i svatko je umirao u očajničkom položaju u kojem se zatekao.“ (Poe, 1996: 249) Ovakvim opisom umiranja, Poe je djelu pridodao jezovitost i mističnost koja je ključna u Poeovom stvaralaštvu pa s toga možemo reći da i *Krabulja crvene smrti* ima određene fantastične i gotičke elemente koji izazivaju začudnost kod publike.

11. ZLODUH NASTRANOSTI

Zloduh nastranosti kratka je pripovijest koja započinje pomalo neobično i drugačije za razliku od ostalih Poeovih djela o kojima je bila riječ. Naime, ova pripovijest započinje tako što pripovjedač opisuje ljudske nagone. U tom pripovijedanju nabraja različite vrste nagona: nagon za prehranjivanjem, borbeni nagon, nagon za opstankom vrste te kao načelo ljudskog djelovanja spominje nastranost: „... dovela bi frenologiju do toga da prizna, kao urođeno i istinsko načelo ljudskog djelovanja, nešto paradoksalno što bismo mogli nazvati, u nedostatku točnijeg izraza, nastranošću.“ (Poe, 1996: 280) Ta nastranost, koju pripovjedač spominje, kasnije dovodi do otkrivenja donošenja zločina umorstva: „Tjedne i tjedne, mjesece i mjesece mozgao sam o tome kako da izvršim ubojstvo.“ (Poe, 1996: 283)

Pripovjedač ističe kako je usmratio žrtvu tako što je voštanicu zamijenio otrovnom svijećom te se ponosi svojom lukavštinom što čitatelju u razmišljanju o ovakvom činu može stvoriti gađenje, strah i osjećaj jezovitosti. Naime, također navodi kako se ta želja za ubojstvom na kraju i pretvorila u žudnju, ali ga je naposljetku taj čin progonio. Ubrzo počinje buncati i pokazivati znakove otuđenosti i pogubljenosti koje odgovaraju elementima fantastike i gotike: „Jednog dana, dok sam se šetao ulicama, ulovio sam samog sebe kako upol glasa mrmljam te uobičajene slogove...: 'Ne mogu mi ništa, ne mogu mi ništa!...'“ (Poe, 1996: 284)

Opisivanje pripovjedačevog ludila, jasne i precizne rečenice stvaraju jezovitu atmosferu, a motiv zloduha unosi u djelo strah, jezu, užas, smrt i ludilo. To su elementi gotovo svih Poeovih priča. Iz njih možemo iščitati gotičke elemente, čak iz samog naslova djela, a fantastično se u djelu temelji na objašnjenju tih događaja koje zbog svoje „nastranosti“ publici postaju čudne.

12. GAVRAN

Prema pisanju Isabelle Lizzul: „Gavran je mračna poema koja govori o smrti lijepo žene Lenore. Pjesma se sastoji od osamnaest strofa kroz koje se provlače motivi samoće, straha, boli zbog gubitka voljene osobe, motivi tuge i besperspektivnosti. Izvorno izdanje bilo je 28.siječnja 1944.“(2018:17)

Također, možemo prepoznati autobiografske elemente u temi ove poeme, Poe je također ostao bez svoje voljene supruge. Naslov pjesme „Gavran“ simboličnog je značenja, u kršćanskoj simbolici označuje smrt što je prikladno za temu ovu pjesme te on također ima ulogu proroka.

Mračna i mistična atmosfera prisutna je od početka pjesme, već u prvoj strofi spominje se motiv tuge i samoće: „Ponoći sam jedne tužne proučavo slab i snužden“ (Poe, 1996: 17). Na samom početku ove pjesme prisutna je tajanstvenost koja se pojačava kada se spominje neočekivani posjetilac: „Gotovo sam u san pao, kad je netko zakucao“ (Poe, 1996: 17).

U drugoj strofi pojavljuju se biblijski motivi anđela te se nastavljaju nizati romantični motivi usamljenosti i tuge. Također se u drugoj strofi spominje mjesec prosinac koji, umjesto da provodi s obitelji, pjesnik provodi sam u tuzi.

U trećoj strofi počinje se graditi strah od nepoznatog: „Od svilenog tužnog šuma iz zastora od baršuna / Nepoznati, fantastični užasi me ispuniše“ (Poe, 1996: 17), pojavljuje se i motiv posjetioca koji izgovara popularni stih koji se pojavljuje na kraju svake strofe: „Nikad više“. Lirski subjekt na početku pjesme ne zna tko je iznenadni posjetilac te mu se prestravljeno ispričava: „Gospodine ili gospo, oprostite, evo stižem!“, a vrhunac mističnosti posjetioca dogodi se kada lirski subjekt otvori vrata i ne vidi nikoga već samo mrak „ – i vrata se otvoriše – Mrak preda mnom, ništa više.“ (Poe, 1996: 18) U početku se daje naslutiti da posjetilac može biti mrtva izgubljena ljubav, Lenora, što stvara dodatnu fantastičnost i

gotičnost ovoj pjesmi, ali ubrzo se na prozoru pojavi gavran kojega nadovjeste jezoviti i mistični zvukovi. „kad uz lepet i buku / Dostojanstven uđe gavran“ (Poe, 1996: 18)

Prema Lizzul i njezinom završnom radu *Elementi mističnosti u djelima Edgara Allana Poea* (2015: 18-19) gavran je glavni simbol ove pjesme. Simbolizira smrt, a njegova pojava jest misteriozna, pomalo strašna, ali i tužna. Subjekt započinje razgovor s gavranom, ispituje ga pitanja na koja gavran uvijek ima isti govor: „nikada više“. U njihovom dijalogu iščitavamo muku i bol koja je prisutna zbog gubitka voljene osobe: „reci da'l ću u Edenu / Grlit ženu, posvećenu, Lenora je okrstiše / Djevu divnu, jedinstvenu, koju anđeli mi skriše. / Reče Gavran: 'Nikad više'.“ (Poe, 1996: 23)

Ubrzo pjesnik pokušava otjerati gavrana jer od njega nije dobio zatraženu utjehu. No, gavran ne odlazi već ostaje sjediti bespomično poput kipa te se narator pomiruje sa svojom sudbinom i gavranove riječi „nikad više“ prihvaća kao svoje.

Ova pjesma napisana je jednostavnim stilom, bogata je stilskim figurama i personifikacijama, a romantični se elementi u njoj grade miješanjem stvarnosti i jave. Romantični motivi nižu gradaciju radnje u kojoj pjesnik prihvaća svoju tužnu sudbinu. Također, Gavran je jedna od najpoznatijih pjesama općenito te je utjecala na modernu književnost te film i strip.

13. ANNABEL LEE

Annabel Lee ljubavna je pjesma napisana u šest strofa koje su pisane nepravilnom rimom. Mnogi će ju usporediti s pjesmom *Gavran* jer govori o nesretnoj ljubavi, razočarenju i boli. Pjesma je prožeta lirskim i epskim elementima. Lirski podrazumijevaju pjesničke slike i značenja, a epski se odnose na radnju koja pripovijeda o serafima koji su odveli damu Annabel Lee.

Za razliku od Gavrana, početak ove pjesme napisan je bajkovitim stilom: „Prije mnogo i mnogo godina, / U carstvu kraj mora to bi,/ Djeva je živjela, koju su zvali / Imenom Annabel Lee“ (Poe, 1996: 24). Također, početak pjesme veliča ljubav, a ponavljanje stiha u prve tri strofe: „u carstvu kraj mora to bi“ pospješuje romantičarski dojam pjesme. Fantastični elementi pojavljuju se u drugoj strofi kada se počinju spominjati „krilati serafi“ koji su, kako pjesnik navodi, bili zavidni na njihovu ljubav i oteli njegovu djevu. Osim serafa, spominje se i vjetar koji je zaledio Annabel Lee što također smatramo kao jednim od fantastičnih

elemenata i motiva ove pjesme. U predzadnjoj strofi opet se javljaju biblijski i fantastični motivi anđela i demoni „I niti anđeli, gore na nebu, / Ni podmorski demoni zli“ (Poe, 1996: 27)

U zadnjoj strofi, lirski subjekt naglašava povezanost života i ljubavi te ističe kako ga ništa od njegove djeve, pa čak ni smrt, ne može odvojiti. U ovoj pjesmi vidljiv je Poeov specifični romantizam, pjesničke slike u kojima se isprepliću fikcija i mašta, jednostavni stihovi iz koje možemo pročitati dublje značenje te tužno raspoloženje pjesme. Također, isto kao i u pjesmi Gavran, uočavamo autobiografsku povezanost s nesretnom ljubavi koja završava smrću.

Gotički i fantastični elementi ove pjesme prepoznaju se u opisima Annabel Lee i spominjanja bajkovitog carstva u kojem su lirski subjekt i djeva Annabel Lee živjeli. Također, ovi elementi prikazuju se i u načinu opisivanja elementarnih pojava poput vjetra, oblaka i načina na koji Annabel Lee umire: „Vjetar se spusti iz oblaka, noću / Sledivši moju Annabel Lee.“ (Poe, 1996:24) Osim načina smrti, kasnije se u pjesmi navodi da lirski subjekt bez obzira što njegove ljubavi više nema, i dalje provodi noći pored nje. Fantastični i gotički elementi kojima se Poe poslužio kako bi to opisao, doprinose jezovitosti ove pjesme.

14. SONET MOJOJ MAJCI

Sonet mojoj majci misaona je i refleksivna pjesma kojom lirski subjekt izjavljuje ljubav prema majci svoje žene: „Majka si one koju voljeh jako“ (Poe, 1996: 36) Pjesma je napisana u jednoj strofi, a rima je unakrsna. Motiv koji prevladava u ovoj pjesmi jest sjeta i žaljenje za izgubljenom osobom.

Kao i u *Annabel Lee*, pojavljuje se biblijski i gotički motiv anđela u prvom stihu: „Jer anđeli što na nebu su gore“ (Poe, 1996: 36). Također, pjesnik izražava važnost i ljepotu ljubavi prema majci te ističe kako je ona najčasnija i najljepša ljubav. Iako mu žena o kojoj piše nije bila biološka majka, svejedno ju voli. Pjesma je napisana iz Poeove potrebe da se zahvali svojoj teti što ga je prihvatila kao svojega sina, ali navodi da mu je posebno draga zbog toga što je bila majka njegove žene Virginije: „Moja mi majka – koja rano tako / Preminu, majka bješe tek, al ti / Majka si one koju voljeh jako“. (Poe, 1996: 36) Lizzul tako zaključuje: „Potreba pjesnika da iskaže zahvalnost svojoj tetki –punici proizlazi iz životnih okolnosti

koje ga nisu štedjele: preranoj smrti majke, smrti tetke hraniteljice i, na kraju, smrti svoje supruge. Pjesma je topla i iskrena zahvalnost na pruženoj ljubavi. Pisana je jednostavnim jezikom, a elemente romantizma možemo uočiti u poetičnosti, naglašenoj osjećajnosti, umetnutim rečeničnim dijelovima koji služe kao pojašnjenja.“ (2018: 26)

15. SAM

Pjesma pod nazivom *Sam*, sastoji se od jedne strofe i stiha koji je vezan parnom rimom. To je lirska misaona pjesma u kojoj se lirski subjekt prisjeća svojeg djetinjstva te navodi kako je oduvijek bio drugačiji: „Od djetinjstva ja ne bjeħ kao / drugi“ (Poe, 1996: 37) S ovim stihom, isticanjem razliĉitosti, pjesma dobija na svojoj fantastiĉnosti i romantiĉnosti. Također, osim razliĉitosti subjekta, spominje se i njegova samoća. „I sve što voljeh – voljeh sam“ (Poe, 1996: 37)

Pjesma je građena stilskim izražajnim sredstvima poput epiteta „zlatna boja“, personifikacije „Na suncu što kupa svojom / Jesenskom me zlatnom bojom“. Osim stilskih izražajnih sredstava primjećujemo i auditivne pjesniĉke slike: „U oluji, groma rici“, „U munji što nebo prene“ te vizualne: „Na crvenoj gorskoj stijeni“, „Nasred plavog neba“.

Ova pjesma bogata je pjesniĉkim figurama i osjećajnosti, prisutna je borba između lirskeoga subjekta i svijeta, a na kraju strofe spominje se i fantastiĉni i mistiĉni motiv demona: „Liĉi na demona pravog“.

Poeova pjesma *Sam*, razliĉita je od prethodnih pjesama koje smo analizirali, ali svejedno ima određene romantiĉne i fantastiĉne motive te sam naslov govori o njezinoj jedinstvenosti. Motivi fantastike i gotike izražavaju se u navođenju pjesnikove jedinstvenosti, njegove usamljenosti kroz cijelo djetinjstvo, burnog života te tajnovitog smisla života.

16. SAN U SNU

San u snu misaona je pjesma napisana od jednog jedanaesterca i trinaesterca koji su povezani parnom rimom. Kroz pjesmu se provlaĉe motivi nade, prolaznosti života i snova.

Prvi stih napisan je u imperativu „Primi na čelo cjelov taj!“, nakon njega spominje se rastanak i kraj, a lirski subjekt pomiri se sa činjenicom da je sve bio samo san, Radi toga zaključujemo da ova pjesma ima fantastični motiv koji govori o prolaznosti života i koji se isprepliće sa pretpostavkom da je sve što se dogodilo bio samo san. Ovakav način može zastrašiti čitateljsku publiku te može biti jezovit zbog svoje neizvjesnosti i fikcije kojom je napisan. Također, kada bi se vratili na početak pjesme i analizirali poljubac, mogli bismo primijetiti da je on autobiografske naravi. Naime, taj poljubac je možda bio namijenjen Poeovoj preminuloj Virginiji stoga ova pjesma može biti i lirska ljubavna pjesma.

Nadalje, u pjesmi se pojavljuje i gotički motiv sna: „Zar sve što vidimo, il tu / Jesmo, to tek je san u snu?“ Ovaj stih ponavlja se na kraju prve i na kraju druge strofe i naglašava samu poantu ove pjesme koja naglašava prolaznost i fantastičnost koju ta prolaznost nosi. I u ovoj, kao i prethodnim analiziranim pjesmama javlja biblijski motiv. Ovoga puta, pojavljuje se motiv Boga kojega lirski subjekt zaziva i traži pomoć: „Zar jači stisak ove kože / Ne može ih zadržat, Bože?“ (Poe, 1996: 39) Također, lirski subjekt izriče mnogo pitanja kroz pjesmu poput „Zar spasit ne mobu bar jedno, / Od vala što ih čeka žedno?“. Osim ovih pitanja prisutne su i stilske figure poput personifikacije („Valova što u obalu tuku), metafore, hiperbole iponavljanja koje smo već naveli. U pjesmi se nalaze i auditivne („Valova što u obalu tuku“), taktilne („U ruci se mojoj ljeska / Pregršt zrnca zlatnog pijeska“) i vizualne slike. („ali gle kako / Curi mi u dubinu svako“)

Pjesma *San u snu* govori o prolaznosti ljudskog života, ona nije tužna i nije sjetna, već je realna pjesma koja podstavlja pomalo neobična, ali stvarna pitanja koja se javljaju u svakom čovjeku kao potreba saznati nešto više o svojem postojanju.

17. ZAKLJUČAK

Ovim radom, čiji naziv nosi ime: Elementi fantastike i gotike u djelima Edgara Allana Poea, kroz teorijski i raspravljački dio prikazani su ključni elementi Poeovih djela.

Osim od teorijskog dijela, rad se sastoji od uvoda te zaključka. Rad je započet teorijskim djelom koji opisuje romantizam te fantastiku i gotiku. U njemu se obrazložuju ključne činjenice koje su potrebne u razumijevanju takvih djela te koje su potrebne u daljnjem raspravljačkom djelu. Teorija je obrađena uz pomoć tri knjige, dva znanstvena članka te jednog završnog i diplomskog rada. Nakon teorije, uslijedila je biografija Edgara Allana Poea te obilježja njegove proze i poezije.

Naime, Tatjana Peruško u knjizi *O fantastici i fantastičnom. Izbor teorijskih rasprava o fantastičnoj književnosti* zapisuje: „Prolistajte jezične rječnike: saznat ćete da se pridjev fantastičan rabi u različitim značenjima – fantastična pojava iluzorna je pojava, fantastičan duh ekstravagantan je duh. Uočite pritom današnju uporabu: uvidjet ćete da kvalifikativ fantastičan više izražava čuđenje ili divljenje nego neku preciznu realnost, a u svakodnevnom je govoru jednostavno zamijenio pridjeve sjajan i senzacionalan.“ (2017: 49). Prema ovoj definiciji obrađivani su fantastični elementi Poeovih djela, a gotički elementi po definiciji koju je napisala Opatić Dunja u svojem radu : *Evolucija gotičkog žanra kao oštrice društvene kritike., Prikaz knjige U sjeni američkog sna* (2014.)

U raspravi je obrađeno 11 Poeovih djela, uz pomoć Poeove zbirke „*Gavran*“, od kojih je šest kratkih priča: *Crni mačak, William Wilson, Pad kuće Usher, Ligeja, Krabulja crvene smrti, Zloduh nastranosti* te pet pjesama: *Gavran, Annabel Lee, Sonet mojoj majci, Sam, San u snu.*

Ova djela su obrađivana tako da se objasnila fabula, njihova stilska sredstva, njihovi motivi, likovi te fantastični, gotički, mistični i romantični elementi.

Smatram da su ova djela bila prikladna za analizu fantastičnih i gotičkih elemenata djela književnika Edgara Allana Poea te da su pružila odgovor na postavljena pitanja

18. LITERATURA

1. Barić, T. (2015.) *Elementi fantastike i gotike u kratkim pričama Edgara Allana Poea*, Završni rad, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet
2. Lizzul I. (2018.) *Elementi mističnosti u djelima Edgara Allana Poea*, diplomski rad, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet
3. Oklopčić, B., Posavec A. (2013.) *Gotički tekst, kontekst i intertekst tajna krvavog mosta Marije Jurić Zagorke*. Str 21-31., Filozofski fakultet Osijek, izvorni znanstveni članak.
4. Opatić Dunja: *Evolucija gotičkog žanra kao oštrice društvene kritike., Prikaz knjige U sjeni američkog sna: od C. B. Browna do Stephena Kinga autora Marka Lulića*, Zagreb, 2014., Naklada Jesenski i Turk, 2014., 175.str
5. Peruško, T. (2017.) *O fantastici i fantastičnom, Izbor teorijskih rasprava o fantastičnoj književnosti*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada
6. Poe, E. A. (1996.) *Gavran*, Zagreb: Naklada: 2000 , Izdavač KONZOR, Zagreb, Ilica 47
7. Solar, M. (2003.) *Povijest svjetske književnosti*, Zagreb: Golden marketing
8. Todorov, T. (1987.) *Uvod u fantastičnu književnost*, Beograd, Izdavač; EDICIJA PEČAT

INTERNETSKI IZVORI:

1. Čitaj knjigu: *Edgar Allan Poe – majstor horora i čovjek koji je izmislio Bing Bang teoriju (i zaista volio mačke: Marić Alis, 2015. (datum pristupa: 22.9.2019.)*
<https://citajknjigu.com/edgar-allan-poe-majstor-horora-čovjek-koji-je-izmislio-teoriju-velikog-praska-i-koji-je-zaista-volio-macke/>
2. Hrvatska enciklopedija: *Poe, Edgar Allan* (datum pristupa: 10.9.2019.)
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=48975>
3. Lektire.hr: *Krabulja crvene smrti* (datum pristupa: 22.9.2019.)
<https://www.lektire.hr/krabulja-crvene-smrti/>